

Mi fán terem a szoros értelmező?

Szőke Bernadett
MTA Nyelvtudományi Intézet

1. Bevezetés

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi fán terem a szoros értelmező, vagyis milyen példákat sorolhatunk be ezen appozíciófajta alá, azok milyen tulajdonságokkal rendelkeznek, és milyen szerkezeti elemzést rendelhetünk a vizsgált konstrukcióhoz. A kérdések megválaszolásához meg kell vizsgálni az értelmező fogalmát is. Látszólag könnyen felismerhető egy értelmezős szerkezet, de a különféle típusok olyan eltérő jegyekkel rendelkeznek, hogy lehetetlen vállalkozásnak tűnik egységes definíciót adni, amely lefedi az összes értelmezőfajtát. Felmerül az a kérdés is, hogy a magyar nyelvben van-e létjogosultsága a nemzetközi szakirodalomban megjelenő csoportosításnak, vagyis a laza és a szoros értelmező megkülönböztetésének. Már Simonyi (1913) is hoz olyan példákat, amelyeket egyértelműen a szoros értelmezők közé kell besorolnunk, még ha a magyar leíró nyelvtanok nem is számoltak ezzel az értelmezőfajttal. Továbbá Simonyi (1913)-ban és Károly (1958)-ban találhatók olyan példák, amelyek esetében igen kétséges, hogy valóban értelmezős szerkezettel állunk-e szemben.

Először az értelmező fogalmát és fajtáit fogom röviden ismertetni. Ezt követően bemutatom a laza és a szoros értelmezők közti különbségeket, rávilágítva, hogy a magyar nyelvben is megjelennek a szoros értelmezők. A 4. fejezetben azt vizsgálom meg, hogy milyen példákat sorolhatunk ezen appozíciófajta alá, illetve azok milyen morfoszintaktikai tulajdonságokkal rendelkeznek. Az 5. fejezetben a valódi szoros értelmezők szerkezeti elemzésére teszek kísérletet. Végül egy összeggzéssel zárom a tanulmányt.

2. Az értelmező fogalma és fajtái

A magyar nyelvű leíró nyelvtanok (Tompá 1962; Rácz 1968; A. Jászó 1991; Keszler 2000; Keszler–Lengyel 2002) nem adnak egy pontos definíciót az értelmezőre, hanem a fogalmának tárgyalása során a szerkezet tulajdonságait sorolják fel. Ezek azonban kiegészítésre, pontosításra szorultak (Szőke 2014; 2015). Hagyományosan két típusát különböztetik meg: a hátravetett jelzői (1a) és az azonosító értelmezőt (1b).¹

- (1) a. Megtapsolták a *sportolókat*, a *győzteseket*.
- b. Megtapsolták *Pétert*, a *győztes sportolót*.

A nemzetközi szakirodalomban a hagyományos megközelítés szerint egy értelmezős szerkezetnek a tagjai olyan összetevők, amelyek ugyanazon a grammatikai szinten vannak, és amelyek azonos vagy hasonló referenciával rendelkeznek (Crystal 1997: 24). Hagyományosan az appozíció alatt – a magyar terminust használva – az azonosító értelmezőt értik. Kétféle

---

¹ Bár a leíró nyelvtanok nem tárgyalják az értelmező fajtái között az értelmezői határozót, megemlítik annak példaként, hogy a viszonyító eszközök különbözősége is megfigyelhető bizonyos esetekben, amikor két határozó kerül egymással értelmezőszerű kapcsolatba azáltal, hogy a második határozó szűkíti, pontosítja (i), vagy azonosítja (ii) az elsőt.

- (i) Bécsbe, a főpostára
- (ii) lent, a völgyben

típust különböztetnek meg (Burton-Roberts 1975; Molitor 1979; Lasersohn 1987; Acuña-Fariña 1996; 1999; Huddleston–Pullum 2002; Keizer 2005; Potts 2005; Lekakou–Szendrői 2007): a (2a)-ban a szoros értelmezőre (*close apposition*), míg a (2b)-ben a laza értelmezőre (*loose apposition*) láthatunk egy-egy példát.

- (2) Lekakou–Szendrői (2007: 131)
- a. Burns the poet
Burns a költő
'Burns a költő'
  - b. Burns, the poet
'Burns, a költő'

Ha a funkciója felől közelítjük meg az értelmezős szerkezetet, akkor úgy definiálhatjuk, hogy az első tagot, az értelmezettet utólag módosítja, kiegészíti, pontosítja vagy leszűkíti az értelmező.

A szerkezet tulajdonságai (sorrend, egyeztetés, a szerkezettagok közötti predikatív viszony) felől közelítve nem lehet definiálni az értelmezőt, mivel nem kapunk egy olyan fogalmat, amely lefedné az összes értelmezőfajtát (vagyis a hátravetett jelzői és az azonosító értelmezőn belül a szoros és a laza appozíciót). Ebből kifolyólag az értelmezőt a nyelvtani modulok felől megközelítve próbálom meg definiálni (3).²

- (3) Az értelmező fogalma
- A) Prosódia: Nincs olyan jellemző, amely az értelmező minden fajtáját lefedné.
  - B) Szintaxis: Az értelmezős szerkezet két tagból áll, amelyek azonos grammatikai funkciót látnak el.
  - C) Szemantika: Az értelmezős szerkezetben az értelmezettet módosítja, kiegészíti, pontosítja vagy leszűkíti az értelmező, és a két szerkezettag azonos referenssel bír (beleértve a magában foglalást is). A szerkezetnek saját propozíciója van, amely független a mátrix mondat propozicionális tartalmától.
  - D) Pragmatika: Az értelmezős üzenet egy konvencionális implikátúra (Potts 2005; Kim 2012), az értelmező segít a hallgatónak azonosítani az értelmezett referensét, arról új információval szolgálva.

Simonyi (1913: 125–127, 132) olyan példákat is tárgyal az értelmezők között, amelyekben névmás jelenik meg (4). Ha ezeket a példákat megvizsgáljuk az intonáció és az elhagyhatóság szempontjából, inkább a szoros értelmezővel mutatnak rokonságot, nem pedig a laza értelmezővel – amint azt látni fogjuk a 3. fejezetben.

- (4)
- a. valami olyat
  - b. egyebet semmit
  - c. semmi mást
  - d. Mi a fene? / Mi a manó? / Mi az ördög?
  - e. én szerencsétlen / Mit csinálsz te bolond?

A tanulmány célja megvizsgálni a fenti példákat is, hogy azok besorolhatók-e az értelmezők közé, és ha igen, vajon szoros vagy laza értelmezős szerkezeteknek tekinthetők.

² A különféle értelmezőfajtákat más-más jegyekkel lehet leírni az általános jellemzésen túl az egyes nyelvtani modulok szintjén (Szóke 2015).

3. A szoros és a laza értelmező megkülönböztetése

A nemzetközi szakirodalomban (Burton-Roberts 1975; Molitor 1979; Lasersohn 1987; Acuña-Fariña 1996; 1999; Huddleston–Pullum 2002; Keizer 2005; Potts 2005; Lekakou–Szendrői 2007) különbséget tesznek a szoros és a laza értelmező között.

Összehasonlítva a kétfajta értelmezőt, számos különbség mutatható meg közöttük. Az alábbiakban ezeket a különbségeket foglalom össze.

- a) A szoros értelmezőben egyetlen intonációs egységet alkot a két elem (2a), míg a laza értelmezőben intonációs szünet van a két rész között (2b).
  - b) A szoros értelmezőben nem ékelődhet be más elem a szerkezettagok közé (5a), míg a laza értelmezőben megjelenhet más elem is a két szerkezettag között (5b), az angolban ilyen elem például a *namely* ('mégpedig'), *or rather* ('azaz'), *in other words* ('más szóval').
- (5) Lekakou–Szendrői (2007: 131)
- a. *Burns namely the poet
Burns azaz a költő
'Burns azaz a költő'
  - b. the head of department, namely Prof. Todorov
a főnök PREP osztály azaz professzor Todorov
'az osztályvezető, azaz Todorov professzor'
- c) A szoros értelmező két DP közötti viszonyt von maga után (6a), míg laza értelmezői viszonyban bármilyen két (azonos) kategória állhat egymással (6b).
- (6) Stavrou (1995)
- a. *He [_V ate] [_V devoured] the whole pie.
ő eszik.PAST felfal.PAST az egész pite
'Megette felfalta az egész pitét.'
  - b. He [_V ate], or rather [_V devoured] the whole pie.
ő eszik.PAST vagy inkább felfal.PAST az egész pite
'Megette, illetve felfalta az egész pitét.'
- d) A szoros értelmezőben az egyetlen entitásra utaló referenciát a két DP együttesen határozza meg (7a), ezzel szemben a laza értelmezőben az első összetevő egyetlen entitást választ ki, és a második kiegészítő információt ad erről az entitásról (7b).
- (7) Potts (2005)
- a. *Armstrong the Texan* is a cyclist. *Armstrong the Ohioan* is an astronaut.
Armstrong a texasi van egy kerékpáros Armstrong az ohioi van egy asztronauta.
'A texasi Armstrong egy kerékpáros. Az ohioi Armstrong egy asztronauta.'
  - b. *Armstrong, the Texan*, is a cyclist. # *Armstrong, the Ohioan*, is an astronaut.
'Armstrong, a texasi egy kerékpáros. Armstrong, az ohioi egy asztronauta.'
- e) A szoros értelmezős konstrukció korlátozó értelmű (8a), míg a laza értelmező második tagja sosem korlátozó (8b).

- (8) Kolliakou (2004: 247–275)
 Tonight I will speak of the *Van Gogh brothers, the painter and the critic*.
 ma.este én AUX beszél PREP a Van Gogh fivér.PL a festő és a kritikus
 'Ma este a Van Gogh testvérekről, a festőről és a kritikusról fogok beszélni.'
 a. Van Gogh the painter...
 Van Gogh a festő
 'Van Gogh a festő...'
 b. #Van Gogh, the painter...
 'Van Gogh, a festő...'
- f) A szoros értelmező esetében nincs az első DP-nek egyedülállósági előfeltevése (8a), míg a laza értelmezőben az első szerkezetagnak van egyedülállósági preszuppozíciója (9a).
- (9) Lekakou–Szendrői (2007: 133)
 Tonight I will speak of a great French artist.
 ma.este én AUX beszél PREP egy nagyszerű francia művész
 'Ma este egy nagyszerű francia művészt fogok beszélni.'
 a. Guillem, the dancer...
 Guillem a táncos
 'Guillem, a táncos...'
 b. #Guillem the dancer...
 'Guillem a táncos...'
- g) A szoros értelmezőben mindkét rész nominális, egyik sem predikatív, míg a laza értelmezőben a második szerkezettag szemantikailag egy predikatív nominális, és nem egy referenciális nominális.
- h) Az első elem nem módosítható korlátozó módon egy PP vagy egy vonatkozó tagmondat által a szoros értelmezőben (10a,b), míg a laza értelmezőben igen (10c,d).
- (10) Heringa (2012: 4)
 a. **The linguist [of the year] Johnson* is a brilliant man.
 a nyelvész PREP az év Johnson van egy briliáns férfi
 'Az év nyelvésze Johnson egy briliáns férfi.'
 b. **The linguist [I like best] Johnson* is a brilliant man.
 a nyelvész én kedvel legjobban Johnson van egy briliáns férfi
 'A nyelvész, akit a legjobban kedvelek Johnson egy briliáns férfi.'
 c. *The linguist of the year, Johnson, is* a brilliant man.
 a nyelvész PREP az év Johnson van egy briliáns férfi
 'Az év nyelvésze, Johnson, egy briliáns férfi.'
 d. *The linguist I like best, Johnson, is* a brilliant man.
 a nyelvész én kedvel legjobban Johnson van egy briliáns férfi
 'A nyelvész, akit a legjobban kedvelek, Johnson, egy briliáns férfi.'
- i) A szoros értelmezőben a második elemet nem lehet kiterjeszteni egy attributív melléknév vagy egy determináns által (11a), míg a laza értelmezőben ez lehetséges (11b).
- (11) Heringa (2012: 4) [holland]
 a. **De hoofdstad (het) beroemde Amsterdam* trekt jaarlijks miljoenen
 a főváros a híres Amszterdam vonz évente millió.PL
 internationale bezoekers.
 nemzetközi látogató.PL
 'A főváros a híres Amszterdam a nemzetközi látogatók millióit vonzza évente.'

- b. *De hoofdstad, het beroemde Amsterdam, trekt jaarlijks miljoenen internationale bezoekers.*
a főváros a híres Amszterdam vonz évente millió.PL
nemzetközi látogató.PL
'A főváros, a híres Amszterdam a nemzetközi látogatók millióit vonzza évente.'
- j) A szoros értelmezőben az értelmezettnek határozottnak kell lennie (12a), míg a laza értelmezőben lehet határozatlan is (12b).
- (12) Heringa (2012: 4)
- a. *Mary invited a linguist Johnson to her party.
Mary meghív.PAST egy nyelvész Johnson PREP ő.GEN parti
'Mary meghívott egy nyelvész Johnson-t a partijára.'
- b. Mary invited a linguist, Johnson, to her party.
'Mary meghívott egy nyelvészt, Johnson-t, a partijára.'
- k) A szoros értelmező mellett lehetséges a VP-ellipszis (13a), míg a laza értelmező mellett nem (13b).
- (13) Lasersohn (1987: 311)
- a. *My friend Fred lives in Pittsburgh and so does my friend Dave.*
én.GEN barát Fred él.3SG PREP Pittsburgh és így tesz.3SG én.GEN barát Dave
'Fred barátom Pittsburgh-ben él, és Dave barátom is.'
- b. **My friend, Fred, lives in Pittsburgh and so does my friend, Dave.*
'A barátom, Fred, Pittsburgh-ben él, és a barátom, Dave, is.'
- Bár a magyar leíró nyelvtanok (Tompá 1962; Rácz 1968; A. Jászó 1991; Keszler 2000; Keszler–Lengyel 2002) nem különböztetik meg a két appozíciójajtát, mégis amellet foglaltam állást (Szőke 2014; 2015), hogy a magyarban is van létjogosultsága a szoros értelmezőnek. Amint láthattuk, az egyik legfontosabb különbség a két appozíciójajta között, hogy a szoros értelmező korlátozó, míg a laza értelmező nem korlátozó olvasatot von maga után. A szoros értelmező olyan kontextusban (14a) használható, amikor több individuum közül nevezünk meg egyet, és a szerkezet két tagja együttesen határozza meg az adott entitásra utaló referenciát. (14b)-ben csupán egyetlen olyan individuum merül fel, akinek *Miltiadész* a neve, ezért használhatjuk ebben a kontextusban a laza értelmezős konstrukciót.
- (14) a. A: Úgy hallottam, hogy a meghirdetett előadás Miltiadésről fog szólni, csak azt nem tudom, hogy a hadvezérről vagy a pápáról.
B: Mivel elsősorban az ókori görögöket tanulmányozom, így természetesen *Miltiadésről a hadvezérről / #Miltiadésről, a hadvezérről* fogok beszélni.
- b. A: Úgy hallottam, hogy a ma esti előadás az ókori görög harcokról fog szólni.
B: Igen, pontosabban *Miltiadésről, a hadvezérről / #Miltiadésről a hadvezérről* fogok beszélni.
- Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a szoros értelmezői viszony nem csak több individuum feltételezése esetén jelenhet meg. Lehetséges olyan kontextus is, ahol egyetlen individuum szerepel értelmezettként, amelynek két különböző tulajdonságát szeretnénk kiemelni (15).
- (15) a. *Petőfi a költő* sikeresebb volt *Petőfinél a katonánál*.
b. Bevallom, *Kosztolányit az író*t jobban kedvelem, mint *Kosztolányit a költőt*.

Annak ellenére, hogy a leíró nyelvtanok nem tesznek különbséget a szoros és a laza értelmező között, hoznak olyan példákat, amelyekben a szerkezettagok egyetlen intonációs

egységet alkotnak. Simonyi idegenszerűnek, németes használatnak véli a jelző hátrahelyezését abban az esetben, amikor csak a jelzőt kell hangsúlyozni, illetve ha az egész szerkezetet egységesnek kell vennünk (16).

- (16) Babits: Nyugat 4. évf. 2: 62; emlékbeszéd
- Nietzschét, a művészt, s Nietzschét, a filozófust* levezettük a filológusból.
  - Én *Kazinczyt, a szabadkőművest* akarom elétek állítani... S *Kazinczyt az író*t nem választhatjuk el *Kazinczytól, a szabadkőművestől*.

A (14)-es példához tartozó érvelés alapján Simonyi adatait is szoros értelmezőnek kell tekintenünk, és a két szerkezettag között valójában nem tartunk intonációs szünetet (tehát írásban szükségtelen a vessző használata a szerkezettagok között).

4. A szoros értelmező típusai és tulajdonságai

Ebben a fejezetben a szoros értelmezőn belül az angol példáknak megfeleltethető altípusokat fogom bemutatni, amellet érvelve, hogy ezek többsége nem tekinthető valódi appozíciónak a magyar nyelvben. Az érvelést részben az altípusok morfoszintaktikai jellemzőinek bemutatásával fogom alátámasztani.

4.1. A szoros értelmező altípusai

Keizer (2005) hat altípust különböztet meg a szoros értelmezőn belül (17), amely altípusoknak a magyarban az 1. táblázat példái feleltethetők meg, kiegészítve az (i-c) típussal.

(17) a.	the actor Robert Redford a színész Robert Redford 'a színész Robert Redford'	(i-a) típus: det + N + N _{PN}
b.	the word apple a szó alma 'az alma szó'	(i-b) típus: det + N + N
c.	my friend Peter én.GEN barát Péter 'Péter barátom'	(ii-a) típus: poss + N + N _{PN}
d.	my friend the teacher én.GEN barát a tanár 'a tanár barátom'	(ii-b) típus: poss + N + det + N
e.	Robert Redford the actor Robert Redford a színész 'Robert Redford a színész'	(iii) típus: N _{PN} + det + N
f.	actor Robert Redford ³ színész Robert Redford 'Robert Redford színész'	(iv) típus: N + N _{PN}

A (17)-es példák a következőképpen jellemezhetők: Két főnévi kifejezést tartalmaznak anélkül, hogy lenne köztük valamilyen kapcsolóelem. Az egyik elem egy tulajdonnév (N_{PN}) – ezt láthatjuk a (17a,c,e,f) példákban – vagy egy olyan kifejezés, amely egyedülálló jelentést vesz fel – ilyen a (17b) példa. Ugyanakkor ezzel a tulajdonsággal nem írható le a (17d) példa,

³ Az angol nyelvben kétféle típusú példákat sorolnak ebbe a kategóriába (Keizer 2007): az első elem lehet titulussal (pl. *Mr Smith, Dr. Jones, Lord Nelson, Professor Brown*), illetve lehet foglalkozás vagy valamilyen rokoni viszony (pl. *Brother George, Soprano Janet Baker, Lawyer Wright*).

mivel ebben az altípusban a birtokos szerkezet határozza meg a jelentést. A példákat jellemezve azt is ki kell emelnünk, hogy kontrasztív használatban a tulajdonnévnek nincs többé egyedülálló jelentése, mivel az egyetlen entitás jelentését a két elem együttesen fogja meghatározni (l. a (14a) példát). További fontos jellemzőjük – ahogyan a szoros és a laza értelmező megkülönböztetésekor láttuk –, hogy a két elem egyetlen intonációs egységet alkot beszédben, vagyis írásban nincsenek elválasztva vesszővel.

típusok	sémák	példák
(i-a) típus	det + N + N _{PN}	a költő Petőfi
(i-b) típus	det + N + N	a disszertáció szó
(i-c) típus	det + N _{PN} + N	a Duna folyó a Grimm testvérek
(ii-a) típus	(poss +) N _{PN} + N	János barát-om
(ii-b) típus	det + (poss) + N + N	a színész barát-om
(iii) típus	N _{PN} + det + N	Petőfi a költő
(iv) típus	N _{PN} + N	Tóth professzor Washington állam

1. táblázat

A (ii-a,b) típusoknál a névmási birtokos elhagyható, ezért ezen altípusokon belül további három osztály különböztethető meg (18).

- (18) a. az én Péter kollégám
b. Péter kollégám
c. *Nekem a Péter kollégámat* hívták meg, míg neked a barátodat.

Fontos megjegyezni, hogy az angol *the poet Burns* ('a költő Burns') típusú szerkezet eltér a neki megfeleltethető magyar szerkezettől. Míg az angol példákat többféleképpen is interpretálhatjuk, addig a magyarban nem elérhető az a fajta értelmezés, amelyben a második tag korlátozza az első jelentését. Az angol szerkezet kontrasztba állíthat két azonos nevű, de különböző tulajdonsággal bíró entitást (19a), továbbá utalhat ugyanarra a személyre, szembeállítva annak két tulajdonságát (19b), végül utalhat két olyan különböző személyre is, akik ugyanazzal a tulajdonsággal jellemezhetők (19c).

- (19) a. Who are you referring to? To the COMPOSER Bach or
Ki AUX te utal.PROG PREP PREP a zeneszerző Bach vagy
the LINGUIST Bach?
a nyelvész Bach
'Kire utalsz? A zeneszerző Bachra vagy a nyelvész Bachra?'
- b. The DIRECTOR Redford is excellent; the ACTOR Redford is absolutely brilliant.
a rendező Redford van kiváló a színész Redford van abszolút briliáns
'A rendező Redford kiváló; a színész Redford abszolút briliáns.'
- c. Who is the lecture about? The poet BURNS or the poet POPE?
ki van az előadás PREP a költő Burns vagy a költő Pope
'Kiről szól az előadás? A költő Burns-ról vagy a költő Pope-ról?'

A magyar *a nyelvész Petőfi* típusú szerkezetben az első elem korlátozza a másodikat. Nincs olyan kontextus, amelyben *a nyelvész PETŐFI* szembeállítható lenne *a nyelvész BACH* szerkezettel. A (20)-as példában *a nyelvész Petőfi* szerkezetet a *költő Petőfi*-vel állíthatjuk

szembe, és nem a *nyelvész Bach* szerkezettel, míg a *nyelvész Bach* kifejezés a *zeneszerző Bach* szerkezettel áll szemben.

(20) Kőről szól az előadás? A nyelvész Petőfiről vagy a nyelvész Bachról?

A (20)-as példa kontextusában az előadás szólhat a nyelvész Petőfiről, a költő Petőfiről, a nyelvész Bachról vagy a zeneszerző Bachról. Ha egyértelművé tesszük az adott kontextusban, hogy az előadás csakis egy nyelvészről fog szólni, akkor már nem a (20)-ban található példa fog elhangzani, hanem a (21)-ben.

(21) (Azt tudom, hogy az előadás egy nyelvészről szól.)
Melyik nyelvészről szól az előadás? Petőfiről vagy Bachról?

A magyar példák esetében csak a (iii)-as altípusról mondható el, hogy a második tag korlátozza az első jelentését. A magyar szerkezetek jellemzésekor látni fogjuk, hogy a (iii)-as típus a legtöbb tulajdonságát tekintve eltér az összes altípustól, amelyek ugyanakkor – ezt külön ki kell hangsúlyozni – nem felelnek meg az értelmező fogalmának sem: egyrészt nem a második szerkezettag módosítja az első szerkezettagot, másrészt az elemek nem azonos grammatikai szinten vannak.

4.2. Morfoszintaktikai jellemzők

Ebben az alfejezetben az 1. táblázat egyes típusainak a morfoszintaktikai jellemzőit fogom bemutatni, megvizsgálva, hogy a szerkezettagok ugyanazt az esetragot viselik-e, a többes szám jele melyik szerkezettagon jelenik meg, az ígét melyik elemmel egyeztetjük, milyen anaforikus viszonyok fedezhetők fel, illetve elhagyható-e valamely szerkezettag.

4.2.1. Esetragok

Ha megfigyeljük a szoros értelmező különféle altípusait, láthatjuk, hogy csak a (iii)-as típusban viselik a szerkezettagok ugyanazt az esetragot (22a), míg a többi típusban csak a második elem jelenik meg esetrag (22b–g).

- (22)
- a. *Miltiadészt a hadvezért* sokkal többen ismerik, mint *Miltiadészt a pápát*.
  - b. *A hadvezér Miltiadészt* sokkal többen ismerik, mint *a pápa Miltiadészt*.
  - c. A legtöbb gyerek ismeri *az applikáció szót*.
  - d. *A Duna folyón* tartom az esküvőmet.
  - e. *Péter barátomat* mindenki kedveli.
  - f. *A színész barátomról* sokszor írnak az újságokban.
  - g. *Fried professzortól* mindenki fél.

Míg a (22b–g) példákban egyértelműen a második szerkezettag a fej, addig a (22a) esetében nem lehet eldönteni, hogy a szerkezettagok milyen viszonyban állnak egymással.

Érdemes megjegyezni, hogy a magyar nyelvben a hátravetett jelzői értelmező (23a,b) és a laza értelmező (23c,d) mindig ugyanazt az esetragot viseli, mint a szerkezet első tagja.

- (23)
- a. *A leveshez, a tegnapihoz*, nem illik ez a hús.
  - b. *A dolgozónak, a legjobbnak*, kitüntetés jár.
  - c. Meghívtam *Pétert, a szomszédot*.
  - d. Péter *Annáról, a legszebb osztálytársáról* álmodozott.

Felmerülhet a kérdés, hogy a magyar nyelvben az értelmezős szerkezet jellemezhető-e oly módon, hogy az értelmezőnek mindig ugyanazt az esetragot kell viselnie, mint az első szerkezettagnak, vagy a szoros értelmezőkre – a (iii)-as típus kivételével – nem érvényes ez a megfontolás. A 4.1. részben láthattuk, hogy a (iii)-as típus kivételével a szoros értelmező altípusai

nem tesznek eleget az értelmező fogalmának, így levonhatjuk azt a konklúziót, hogy minden valódi értelmezős konstrukcióban a szerkezettagoknak ugyanazt az esetragot kell viselniük.

4.2.2. Többes szám

Van egy másik fontos különbség a *Petőfi a költő* és a *költő Petőfi* típusú szerkezetek között: csak az utóbbi tehető többes számba (24).

- (24) a. **Bachok a zeneszerzők* ismertebbek *Bachnál a nyelvésznél*.
b. *A zeneszerző Bachok* ismertebbek *a nyelvész Bachnál*.

Fontos megjegyezni, hogy az (i-a) típusban a szerkezettagok között nincs egyeztetés a többes számot illetően: a többes szám jele csak a második szerkezettagon jelenik meg (24b).

A többes szám jelét a szoros értelmező néhány másik altípusa is viselheti (az (i-a) típuson kívül az (i-c), a (ii-a) és a (ii-b) típusok), de kizárólag csak a második szerkezettag (25).

- (25) a. a Grimm testvérek
b. a Kovács nagyszüleim
c. az ügyvéd barátaim

A (25)-ös példák megint csak arra utalnak, hogy ezekben a szerkezetekben alárendelő viszony van, és a második szerkezettag a fej.

4.2.3. Az ige egyeztetése a szoros értelmezővel

A szoros értelmező alany, illetve tárgy szerepét betöltve egyeztetést vált ki a mátrix mondat igéjén. Fontos azon kérdés megvizsgálása, hogy eltérő számú, illetve eltérő határozottságú szerkezettagok esetén vajon melyik elemmel történik az ige egyeztetése. Az alábbi példák azt mutatják, hogy alanyi szerepben megjelenő, eltérő számú szerkezettagokat tartalmazó szoros értelmező esetén az igén többes számú személyrag jelenik meg, vagyis az értelmezős konstrukció második elemével történik az ige egyeztetése (26), amit nem befolyásol az a tényező, hogy a szoros értelmező pre- vagy posztverbális pozícióban található.

- (26) a. *A Brontë nővérek* fiatalon haltak meg.
a'. Úgy tudom, hogy fiatalon haltak meg *a Brontë nővérek*.
b. *A Kovács nagyszüleim* meghaltak tavaly, de *a Szabó nagymama* még él.
b'. Sajnos tavaly meghaltak *a Kovács nagyszüleim*, de *a Szabó nagymama* még él.
c. *Az ügyvéd barátaim* jól keresnek.
d. *A zeneszerző Bachok* ismertebbek *a nyelvész Bachnál*.

A (26)-os példák újra arra utalnak, hogy a második szerkezettag a szintaktikai fej, ezáltal irányítva az igével való egyeztetést.

A szoros értelmezőnek csak a (ii-b) és a (iv)-es típusában lehetséges eltérő határozottságú szerkezettagok megjelenése, amelyek esetében azonban nem ugyanazt az eredményt fogjuk kapni. A (ii-b) típusban az igét szintén a második elemmel kell egyeztetni, akár preverbális, akár posztverbális pozícióban jelenik meg a szoros értelmező (27a,a'). A (iv)-es típus esetében azonban az első szerkezettag (tulajdonnév lévén határozott főnévi csoportként) váltja ki a határozott tárgyas ragozást a mátrix igén, és nem a határozatlan ragozást előidéző puszta főnév (27b,b').

- (27) a. Egy színész barátomat is meghívom a találkozóra.
a'. Meghívom egy színész barátomat is a találkozóra.
b. Péter Rózsa Magdi énekesnőt is meghívta.
b'. Péter meghívta Rózsa Magdi énekesnőt is.

A kérdés vizsgálata a (iii)-as típusú szoros értelmező esetében lenne igazán érdekes, amelyben azonban nem lehetséges, hogy a szerkezettagok eltérő számúak vagy határozott-ságúak legyenek, tehát ez az altípus ebben is eltér a többi típustól.

4.2.4. Anaforikus viszonyok

Érdemes megvizsgálni az olyan mondatokat, amelyek a szoros értelmezőn kívül anaforás⁴ névmásokat is tartalmaznak, mivel ezáltal feltárhatjuk a szerkezettagok referenciális viszonyát az értelmezős konstrukción belül. Az (i-a, i-c, ii-b és iv)-es típusokban az anaforás névmás csak az egész szerkezettel koreferens elemként interpretálható (28).

- (28) a. A: [A nyelvész Bachot]_i ismered?
 B: [Róla]_i nem hallottam, csak a zeneszerzőről.
 b. [A Grimm testvérek]_i nagyon népszerűek, sok híres népmesét köszönhetünk [nekik]_i.
 b'. [Az egyik Brontë nővér]_i férjhez ment. Ezt kevesen tudják [róla]_i.
 c. [Az ügyvéd szomszédom]_i nagyon gazdag, ezért mindenki irigyli [őt]_i.
 d. Beszélnem kell [Kovács professzorral]_i, pedig nagyon félek [tőle]_i.

Az (i-b) típusban a kontextustól függően az anafora utalhat az egész szerkezetre vagy bármely szerkezettagra (29).

- (29) a. Az elnök nem akarja kimondani [a válság szót]_i, pedig az újságírók mindennap leírják [azt]_i.
 b. Az elnök nem használja a [válság]_i szót, pedig a gazdasági elemzők [annak]_i tartják a helyzetet.
 c. Az elnök nem akarja használni a válság [szót]_i, de nem ismer [olyat e]_i, amely megfelelőbb lenne.

A (iii)-as típusban az anafora antecedense lehet az egész szerkezet vagy a második elem. A (30)-as példák kétértelműek abban az értelemben, hogy a névmás az egész szerkezettel vagy csak a második elemmel koreferens.

- (30) a. [Petőfi [a nyelvész]_i]_j lesz ma a vendégünk. [Őt]_{i/j} kevesebben ismerik, mint Petőfit a költőt.
 b. A: Az előadás [Miltiadésről [a hadvezérrel]_i]_j fog szólni?
 B: Nem [róla]_{i/j} / [arról]_j, hanem a pápa Miltiadésről.

A (ii-a) típusban a névmás utalhat az egész szerkezetre vagy a szerkezettagok egyikére, a kontextustól függ, hogy mi lesz a névmás antecedense. A (31a) példában a *János barátom* áll kontrasztban a *Péter barátommal*, ezért a névmás antecedense az első elem (vagy az egész szerkezet) lesz. A (31b) példában a *János barátom* a *János öcsémmel* van kontrasztba állítva, így az anafora antecedense úgy interpretálható, hogy a második szerkezettaggal vagy az egész szerkezettel koreferens.

- (31) [[János]_i [barátom]_j]_k meglátogatott.
 a. [Őt]_{i/k} jobban kedvelem Péter barátomnál.
 b. [Őt]_{j/k} jobban kedvelem János öcsémnél.

⁴ Az anafora fogalma jelen tanulmányban a szövegtan felől megközelítve értendő, vagyis az anaforás névmás kifejezés a szövegben korábban már elhangzott elemre visszaülő névmást jelent.

4.2.5. Elhagyhatóság

A szoros értelmező egyik elemének elhagyása grammatikus mondatot eredményezhet a szintaxis és a szemantika szintjén. Noha a (32)-es példában az első elem elhagyása szintaktikailag és szemantikailag nem eredményez agrammatikus mondatot, de ez nem jelenti azt, hogy (32b) továbbra is elfogadható maradjon az eredeti kontextusban. A (32a) példát használhatjuk a diskurzus bevezetéseként, míg a (32b)-t nem.

- (32) a. *Miltiadész a hadvezér híresebb Miltiadésznál a pápánál.*
 b. A hadvezér híresebb a pápánál.
 c. #Miltiadész híresebb Miltiadésznál.

A (32c) példa azt illusztrálja, hogy a második elem elhagyása szemantikailag elfogadhatatlan mondatot eredményez.

A szoros értelmező fontos tulajdonsága, hogy az egyetlen entitásra utaló referenciát a két DP együttesen határozza meg, így a szerkezet valamely elemének elhagyása pragmatikailag elfogadhatatlan mondatot eredményez. A beszélő kevésbé együttműködő (Grice 1975 értelmében), ha elhagyja a tulajdonnevet, továbbá kevésbé specifikus, mint azt a grice-i együttműködési elv megkívánna, ha a deskriptív elemet hagyja ki.

5. A szoros értelmező szerkezete

Ebben a fejezetben először röviden bemutatom a laza értelmezős szerkezetek elemzését, hogy kontrasztba állíthatók legyenek a szoros értelmezős konstrukciókkal. Ezt követően ismertetni fogom, hogy a magyar nyelvben mely példák tekinthetők valódi szoros értelmezőnek, és melyeket kell kizárnunk ebből a kategóriából. Végül bemutatom a szoros értelmezőnek egy lehetséges szerkezeti elemzését.

5.1. A laza értelmező elemzése

A laza értelmezőt egy parentetikus frázisként (ParP) elemzem Heringa (2012) alapján, megkülönböztetve kétféle appozíciós szerkezetet attól függően, hogy az értelmező után tartunk-e intonációs szünetet, vagy sem. Az értelmező utáni intonációs szünet megjelenésekor – külön-külön eltérő egyeztetést kiváltó szerkezettagok esetén – a predikátumot mindig az értelmezettel kell egyeztetni (33a), míg intonációs szünet hiányában hol az értelmező, hol az értelmezett váltja ki az egyeztetést (33b–e).

- (33) a. A két barátnőd, a lányaim, megérkezett.
 b. A két barátnőd, a lányaim *megérkezett / megérkeztek.
 c. A lányaim, a két barátnőd ??megérkezett / ?megérkeztek.
 d. Egy bájos kislányt, Annát *felkértek / felkérték a fotózásra.
 e. Annát, egy bájos kislányt ??felkértek / ?felkérték a fotózásra.

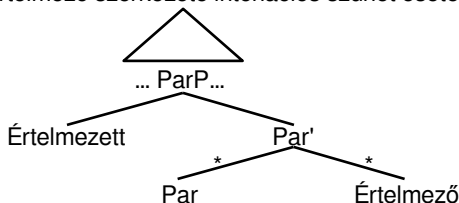
A (33b–e) típusú mondatok tesztelése (Szőke 2015) alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy két tényező alakítja egyszerre az egyeztetés alakulását az értelmező utáni intonációs szünet hiánya esetén: a közelségi elv és a jelölt jegyérték a többességet, illetve – tárgy szerepét betöltő értelmezős szerkezet esetén – a határozottságot illetően. Alany szerepét betöltő értelmezős szerkezet esetében az egyes számú egyeztetést kiváltó főnévi csoport (morfológiailag) jelöletlen jegyértékkel rendelkezik, míg a többes számú egyeztetéssel járó főnévi

csoport (morfológiailag) jelölt jegyértéket hordoz (Greenberg 1966; Corbett 2000).⁵ Ha az értelmező többes számú, akkor egyértelmű az egyeztetés alakulása preverbális pozícióban álló appozíciós szerkezet esetében: többes számú ige jelenik meg (a közelségi elv is a többes számú állítmányt erősíti meg). Ha az értelmezett a többes számú, akkor a preverbális pozícióban megjelenő értelmezős szerkezet esetében a közelségi elv és a többességi jelölt jegyérték szembekerül egymással, és a mondatok grammatikalitásának megítélése igen vegyes képet mutat az egyeztetés alakulását illetően. Tárgy szerepét betöltő értelmezős szerkezet esetében a határozatlan főnévi csoport jelöletlen, míg a határozott főnévi csoport jelölt jegyértékkel rendelkezik. Ha az értelmező a határozott, akkor egyértelműen a határozott ragozás a preferált a mondatok megítélésekor. Ha a közelségi elv és a jelölt jegyérték konfliktusba kerül egymással, akkor már vegyes képet mutat a mondatok megítélése, de a határozott ragozás tűnik preferáltabbnak.

A posztverbális pozícióban álló (mind az alanyi, mind a tárgyi szerepű) értelmezős szerkezetet tartalmazó mondatok esetében egyértelmű grammatikalitási ítéletek születtek: ilyenkor a közelségi elv alapján történik az egyeztetés.

Amikor az értelmező után is tartunk intonációs szünetet, felerősítve a szerkezet parentetikus jellegét, az elemzési javaslatom a ParP, vagyis egy olyan parentetikus frázis alkalmazása, amelynek specifikálójá az értelmezett, komplementuma az értelmező (34). Ahhoz, hogy az értelmező láthatatlan legyen a mátrix mondat számára, a kiegészítő összeolvasztás (*supplementation Merge*)⁶ műveletét (Heringa 2012: 139–141) kell alkalmazni, így az állítmánnyal való egyeztetést kizárólag az értelmezett tudja irányítani.

(34) A laza értelmező szerkezete intonációs szünet esetén

Az értelmezős szerkezet utáni intonációs szünet hiányában egy olyan appozíciós parentetikus frázist (Par_{APP}P-t) feltételezek (35), amelyben az értelmező nem a kiegészítő összeolvasztás műveletével kapcsolódik az értelmezett szóhoz, mivel egyes esetekben az értelmező irányítja az állítmánnyal való egyeztetést, vagyis a mátrix mondat predikátumának látnia kell az értelmezőt is.⁷ Amikor a szerkezettagok nem ugyanolyan jegyértékkel rendelkeznek, akkor a jegykonfliktus eredményeként a Par_{APP}P a jelölt jegyértéket (a többességet vagy a

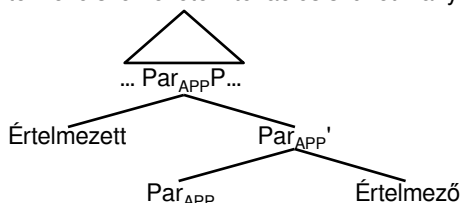
⁵ A morfológiai jelöltség mellett beszélhetünk szemantikai jelöltségről is: nemcsak a többes számú főnévi csoportok rendelkeznek jelölt jegyértékkel a többességet illetően, hanem a szemantikailag többes számú DP-k is (Swart–Farkas 2010). Mivel a magyar nyelvben a szemantikailag többes számú, de morfológiailag egyes számú DP-k az állítmányon egyes számú egyeztetést váltanak ki (*Három / sok / több gyerek összegyűlt.*), a morfológiailag jelölt és jelöletlen jegyértéket használom a tanulmányban. Ugyanakkor az egyes számú főnévi csoportok koordinációja is viselheti a jelöltséget, ha többes számú egyeztetést vált ki (*Mari és Anna megérkeztek*).

⁶ A kiegészítő összeolvasztás műveletének a lényege, hogy általa az appozíció egy összetevőt alkot az értelmezettel, ugyanakkor sem az értelmezett, sem más elem a mátrix mondatban nem k-vezérlő az értelmezőt, mert a kiegészítés blokkolja ezt a viszonyt, mivel az ily módon egyesített összetevők egy eltérő dimenzióba kerülnek, s láthatatlanná válnak a többi elem számára. A kiegészítő összeolvasztás művelete megtöri a dominancia tranzitivitását, és így blokkolja a k-vezérlést.

⁷ A laza értelmező szerkezeti elemzését alaposabban, árnyaltabban bemutató tanulmányok: Szőke (2015; 2016).

határozottságot) fogja örökölni a jegyzívárgásnak⁸ (*feature percolation*) köszönhetően. Az és-koordinációhoz hasonlóan (É. Kiss 2012) csak a jelölt jegyérték szivárog fel a Par_{APP}P-re, annak hiányában egyes számú, illetve határozatlan ragozás jelenik meg az állítmányon. Preverbalis pozícióban lévő értelmezős konstrukció esetében két lehetőség van: a Par_{APP}P jegyértéke és a közelségi elvben szerepet játszó értelmező jegyértéke megegyezik, vagy konfliktusba kerülnek egymással (ebben az esetben tapasztalható ingadozás a grammatikalitási ítéletekben, és az állítmányt az értelmezettel és az értelmezővel is lehet egyeztetni).

(35) A laza értelmező szerkezete intonációs szünet hiányában

5.2. Mi tartozik a szoros értelmező alá?

A 4. részben ismertetett tulajdonságok alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a magyar nyelvben az 1. táblázatban bemutatott altípusok közül csak a (iii)-as típus, vagyis a *Petőfi a költő* szerkezet sorolható a szoros értelmezők közé. A többi altípus esetében premodifikáció történik, hiszen az első szerkezettag módosítja a második a jelentését, ezért a szoros értelmező szerkezeti elemzéséből kizárhatjuk ezen példákat.

Simonyi (1913) adatait megvizsgálva háromféle típusú példával kell még elszámolnunk, amelyeket azonban semmiképpen nem tarthatunk laza értelmezőnek, mivel a két szerkezettag egy intonációs egységet alkot (36).⁹

- (36) a. Mi szépet mondott? / Mi fán terem...? / Mi az ördögöt képzelsz?
 b. valami érdekeset / valami olyat
 c. mi férfiak

A (36a,b) példák esetében látható, hogy csak a második szerkezettag viseli az esetragot, és az első elem módosítja a másodikat, illetve a (36a) példákban egyik szerkezettag sem hagyható el, különben agrammatikus mondatot kapunk, így ezeket az adatokat is kizárnám a szoros értelmezők köréből.

A *mi férfiak* típusú példákat az 5.4. alatti alfejezetben fogom részletesebben megvizsgálni.

5.3. A szoros értelmező elemzése

Amint láthattuk, a szoros értelmezőben egy intonációs egységet alkot a szerkezet két tagja, mindig két DP jelenik meg a konstrukcióban, továbbá az egyetlen entitásra vonatkozó referenciát a két DP együttesen határozza meg. Ezek a tulajdonságok amellet szólnak, hogy a szoros értelmezőt egyetlen összetevőként elemezzük. Ugyanakkor felmerül egy komoly kérdés: hogyan határozzuk meg a szerkezettagok közti viszonyt. A probléma megoldásának keresése során nem támaszkodhatunk az állítmánnyal való egyeztetés vizsgálatára, mivel nem generálhatóak olyan példák, amelyekben az értelmezett és az értelmező alanyként eltérő számú egyeztetést váltana ki külön-külön az állítmányon, illetve eltérő határozottságú tárgyként sem jelenhetnek meg.

⁸ Lieber (1989) szerint egy nem fejről is végbemehet a jegyzívárgás, ha a fej nincs specifikálva az adott jegy számára.

⁹ A ma már archaikusnak tekinthető *mit szépet* és *valamit érdekeset* szerkezetekre nem kívánok kitérni, mivel az értelmező kérdését nem nyelvtörténeti szempontból vizsgálom.

További tulajdonságokat is figyelembe lehet venni a szoros értelmező elemzése során, ezek a következők: a szerkezettagok közé nem ékelődhet semmilyen más elem (beleértve az appozíció-jelölőket is), valamint a tagok csak megszorításokkal módosíthatóak (37).¹⁰

- (37) a. *Miltiadészt a győztes hadvezért sokkal többen ismerik, mint *Miltiadészt a kevésbé ismert pápát*.
 b. *A híres Miltiadészt a hadvezért sokkal többen ismerik, mint *a kevésbé ismert Miltiadészt a pápát*.
 c. *Miltiadész a fiatal hadvezér* sikeresebb volt, mint *Miltiadész az idős hadvezér*.

A szoros appozíció (38a) nagyon hasonlít az utógondolatra (38b) abban az értelemben, hogy mindkettő korlátozó értelmű.

- (38) a. *Petőfit a költőt* többre becsülték (mint *Petőfit a nyelvészt*).
 b. *Petőfit sokra becsülték*, mármint a költőt (és nem a nyelvészt). ≠
 c. *Petőfit, a költőt* sokra becsülték.

Az utógondolat (38b) – a korlátozó értelme miatt – nem ugyanazt a jelentést hívja elő, mint a laza értelmezős minimálpárja (38c).

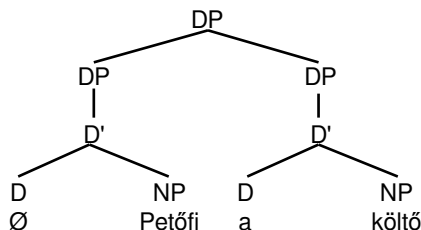
Megvizsgálhatjuk a szoros értelmező fókuszként való megjelenését is, hogy a szerkezeti elemzéséhez közelebb jussunk (39).

- (39) a. *Kosztolányit az író*t kedveltem meg az elmúlt évek során, (...)
 b. (...) és nem *Kosztolányit a költőt*.
 c. (...) és nem a költőt.
 d. *(...) és nem Móriczot.

A szoros értelmező esetében (39a)-nak a folytatása (39b), mivel ez a fajta appozíció két azonos nevű entitás közül választ, így fókuszként a két lehetséges entitást állítja szembe egymással. Ugyanakkor (39c) is lehet a folytatása (39a)-nak, hiszen ezáltal az értelmezett szót korlátozó két DP lesz egymással szembeállítva. (39d) azért nem lehet a fókuszos mondat folytatása, mert ebben az esetben a szoros értelmező használatát semmi sem követelné meg.

Az általam javasolt elemzés az, hogy az értelmezőt jobbról csatoljuk az értelmezetthez, és a két DP egy összetevőt alkot (40).¹¹

- (40) Petőfi a költő

A (40)-es szerkezeti elemzés előnye, hogy a szerkezettagok azonos grammatikai szinten vannak, és a két DP egy összetevőt alkotva együttesen határozza meg az egyetlen entításra utaló referenciát.

¹⁰ A (37c) példa grammatikusságára Dékány Éva hívta fel a figyelmemet, amiért külön köszönet jár neki.

¹¹ A (40)-ben látható elemzést alkalmazza Alberti-Medve a *Generatív grammatikai gyakorlókönyv II. Ágrajzok* (2002: 277)-ben, de azt fontos megjegyezni, hogy egy laza értelmezős példát (*egy jó módú orvos ismerősöm, a Kovács Teofil doktor*) elemeznek a fent látható módon.

5.4. A *mi férfiak* szerkezet

Az alábbiakban olyan szerkezetek vizsgálata következik, amelyekben személyes névmás jelenik meg értelmezettként, mégpedig úgy, hogy az értelmező előtt nem tartunk intonációs szünetet. Az angol nyelvhez (41) hasonlóan a magyarban (42) sem teljes a paradigma.

- (41) Acuña-Fariña (1997: 11)
a. *I a boy ('én egy fiú')	d. we boys ('mi fiúk')
b. *you a boy ('te egy fiú')	e. you boys ('ti fiúk')
c. *he a boy ('ő egy fiú')	f. ?they boys ('ők fiúk')
- (42)
a. *Én egy tanár keveset keresek.	d. Mi tanárok keveset keresünk.
b. *Te egy tanár keveset keresel.	e. Ti tanárok keveset kerestek.
c. *Ő egy tanár keveset keres.	f. *Ők tanárok keveset keresnek.

Felmerül kérdésként, hogy vajon ezek a példák értelmezőnek tekinthetők-e, és azon belül – az intonációs szünet hiánya miatt – besorolhatjuk-e őket a szoros appozíciók közé. A nemzetközi szakirodalomból három megközelítés emelhető ki: a determináns-elmélet, az értelmezős elmélet és a szerkezet idioszinkratikus mintaként való felfogása.

5.4.1. A determináns-elmélet

Postal (1966), Burton-Roberts (1975) és Huddleston (1984) szerint a (38)-hoz hasonló példákban a személyes névmás valójában a határozott névelők egyik típusa. Postal (1966) szerint a vizsgált NP-kben a főnévi fej a *one(s)*, és ennek determinánsa a személyes névmás (43).

- (43)
a. I (one)
b. we (ones)

Mivel a beszélt nyelvben a (43)-as szerkezetek rendszerint nem hangzanak el, Postal a Névmás-törlési szabályt alkalmazza (PRO DEL), melynek eredményeként csak a névmások jelennek meg a felszínen. Bár egyes angol dialektusokban találkozunk a *we'uns*, illetve a *you'uns* formával, Postal elméletének igazi motivációja a *we men* ('mi férfiak') szerkezetek létezése. Ezekben a szerkezetekben a személyes névmás paradigmatiszkontrasztban áll a határozott névelővel és egyéb determinánssal (44).

- (44) Acuña-Fariña (1997: 8)
a. We men will stay in this position. mi férfi.PL AUX marad PREP ez pozíció 'Mi férfiak ebben a pozícióban fogunk maradni.'
b. The men will stay in this position. a férfi.PL AUX marad PREP ez pozíció 'A férfiak ebben a pozícióban fognak maradni.'
c. Some men will stay in this position. néhány férfi.PL AUX marad PREP ez pozíció 'Néhány férfi ebben a pozícióban fog maradni.'

5.4.2. Az értelmezős elmélet

Delorme-Dougherty (1972) és Quirk et al. (1985) mellett foglalnak állást, hogy az ilyen típusú szerkezetek értelmezők. Szerintük a disztribúciós hasonlóság, amire Postal (1966) épít, csekély jelentőséggel bír. Felvetik azt a kérdést, ha a személyes névmás determináns, akkor mi magyarázza az alábbi agrammatikus példákat (45a–c).

(45) Delorme–Dougherty (1972: 12)

a. *I boy	('én fiú')	d. we boys	('mi fiúk')
b. *you boy	('te fiú')	e. you boys	('ti fiúk')
c. *he boy	('ő fiú')	f. they boys	('ők fiúk')

Az (a–c) példák agrammatikusságára nem lehet morfofonemikus tényként hivatkozni, ahogyan Postal teszi, ugyanis további hasonló adatokat is lehet találni az angolban, a teljesség igénye nélkül nézzünk meg egy példát (46).

(46) Delorme–Dougherty (1972: 13)

- a. *Smallest ones eat a lot.
legkisebbek eszik sokat
'Legkisebbek sokat esznek.'
- b. The smallest ones eat a lot.
a legkisebbek eszik sokat
'A legkisebbek sokat esznek.'
- c. *We smallest ones eat a lot.
mi legkisebbek eszik sokat
'Mi legkisebbek sokat eszünk.'
- d. We, the smallest ones, eat a lot.
mi a legkisebbek eszik sokat
'Mi a legkisebbek sokat eszünk.'

Delorme–Dougherty szerint a névmást ezekben a szerkezetekben egy egész NP-nek kell követnie, nem csak egy N-nek. Ez kizárja, hogy determinánsok legyenek a névmások. Az értelmezős elemzés magyarázatot ad a Postal által morfofonemikus tényként kezelt adatokra is, vagyis hogy a (többes számú) névmások megjelenhetnek közvetlenül egy többes számú főnév előtt, de közvetlenül egy egyes számú puszta főnév előtt már nem jelenhet meg névmás. Ennek két oka van: 1) csak egy NP jelenhet meg az appozíciós szerkezetben egy olyan NP-vel, amelynek névmási feje van, 2) a többes számú határozatlan főnévi csoport determinánsa hangalak nélküli (*boys*), míg az egyes számú határozatlan főnévi csoport determinánsa nem null (*a boy*). Ebből adódóan az értelmezős szerkezetben sem jelenhet meg egyes számú puszta főnév (*I boy).

Míg Postal elemzése egy ad hoc mechanizmust kívánna meg a (45a–c) példák blokkolására, addig az értelmezős elemzés egy ad hoc mechanizmust kívánna meg ezek generálására. Az értelmezős elmélet a (46)-os példákra is magyarázatot ad, hiszen a rosszul formált adatok (pl. *smallest ones) nem jelenhetnek meg összetevőként az appozícióban.

5.4.3. Egy harmadik megközelítés – *idioszinkratikus minta*

Acuña-Fariña (1997) szintén elveti Postal determináns-elméletét Delorme–Dougherty (1972) érveire hivatkozva. Ugyanakkor az appozíciós elmélettel kapcsolatban is felvet néhány kérdést. Az első probléma az, hogy Delorme–Dougherty nem határozzák meg pontosan, hogy mi is az appozíció (amelyben az értelmező vessző-intonációval vagy anélkül is elkülönülhet az értelmezettől). A vessző-intonáció hiányára hozott példák: a *fact* ('tény'), *answer* ('válasz'), *question* ('kérdés') főnevek és komplementumaik. Appozíciós szerkezetnek tartják a *my brother Bill* ('Bill bátyám'), *the answer yes* ('az igen válasz'), *the word apple* ('az alma szó') példákat is, ahol nincs szünet az elemek elkülönítésére, és ezekre az adatokra úgy tekintenek, amelyek alátámasztják, hogy a hangsúly, az intonáció nem szükséges az appozícióban. Vagyis a komplementumok és a módosítók is lehetnek appozíciók, de nem határozzák meg, hogy mikor nem azok. Továbbá nem határozzák meg, mit értenek az appozíciós jelentés alatt, amellyel a vizsgált szerkezetek – szerintük – mindig rendelkeznek. A harmadik probléma az, hogy az

értelmezős elmélet nem magyaráz meg minden adatot. Az appozíciós szabály alkalmazásával a következő paradigmát kapjuk (47–48), ahol minden példában erős intonációs szünet van a szerkezet tagjai között. Mivel Delorme–Dougherty a szünet nélküli példákat vizsgálták, ezért azt állítják: az appozíciós szerkezetekben a többes számú határozatlan névelőjű értelmező vessző-intonációval vagy anélkül is követheti az értelmezettet (48d–f, 50d–f). E tekintetben hasonlítanak a határozott névelős appozíciós szerkezetekre (47d–f, 49d–f). Azonban ez a fajta párhuzam figyelmen kívül hagyja a szünettel bíró és a szünet nélküli példák közti különbségeket, hiszen nagyon fontos eltérés, hogy a szünet nélküli, vagyis a korlátozó paradigma több mint 60%-a agrammatikus. (Tény: mind a 12 nem korlátozó példa jó, míg csak 4 korlátozó példa jó – első és második személyek többes számban.) Minden megcsillagozott példa két NP-t foglal magában, és ez azt jelenti, hogy Delorme–Dougherty szabálya nem elég, hogy a jól formált sorokat generálja, és a rosszul formáltakat blokkolja. A (47–50) példák származási helye Acuña-Fariña (1997: 11).

(47)	a. I, the boy	('én, a fiú')	d. we, the boys	('mi, a fiúk')
	b. you, the boy	('te, a fiú')	e. you, the boys	('ti, a fiúk')
	c. he, the boy	('ő, a fiú')	f. they, the boys	('ők, a fiúk')
(48)	a. I, a boy	('én, egy fiú')	d. we, boys	('mi, fiúk')
	b. you, a boy	('te, egy fiú')	e. you, boys	('ti, fiúk')
	c. he, a boy	('ő, egy fiú')	f. they, boys	('ők, fiúk')
(49)	a. *I the boy	('én a fiú')	d. we the boys	('mi a fiúk')
	b. *you the boy	('te a fiú')	e. you the boys	('ti a fiúk')
	c. *he the boy	('ő, a fiú')	f. *they the boys	('ők a fiúk')
(50)	a. *I a boy	('én egy fiú')	d. we boys	('mi fiúk')
	b. *you a boy	('te egy fiú')	e. you boys	('ti fiúk')
	c. *he a boy	('ő egy fiú')	f. ?they boys	('ők fiúk')

Acuña-Fariña a személyes névmásokkal kapcsolatban a következőket emeli ki: mivel deiktikus formák, a megfelelő interpretálásukhoz mindig kell a pragmatikai szituáció, amelyben a beszédaktus történik. Az 1. és 2. személyű névmások minden referenciális specifikációt tartalmaznak az egyénre vonatkozóan, ezért rendszerint nem engednek további korlátozást (csak a nem korlátozó bővítést). A *we men* szerkezet azonban ellentmond ennek az általánosításnak, és vannak további kivételek is (51a–c).

- (51) Acuña-Fariña (1997: 13)
a. Silly	me!	d. *Silly	they!
ostoba	én.ACC	ostoba	ők
'Én ostoba!'		'Ők ostobák!'	
b. You there.		e. *He there.	
te ott		ő ott	
'Te ott.'		'Ő ott.'	
c. You in the raincoat.		g. *He in the raincoat.	
te PREP az esőkabát		ő PREP az esőkabát	
'Te az esőkabátban.'		'Ő az esőkabátban.'	

Pragmatikai magyarázatot adhatunk arra, hogy miért csak többes számban lehetséges a korlátozás a *we men* ('mi férfiak') szerkezetekben. Egyes szám 1. és 2. személyű névmás esetében pontos a referencia, de többes számnál szükség lehet annak meghatározására, hogy pontosan mely egyéneket jelenti a névmás. Ugyanakkor azonban arra nincs magyarázat, hogy

ez miért nem működik 3. személyben is. Erre nincs formális magyarázat, ezen a konstrukción nem lehet alkalmazni a névmás szintaktikai kategóriájára jellemző prototipikus feltételeket. Vagyis az olyan szerkezetek, mint a *we men*, atipikusan viselkednek a személyes névmás nyelvtanát illetően. Így egy formális kritérium hiányában Acuña-Fariña arra a konklúzióra jut, hogy a kérdéses szerkezetek az idioszinkratikus szintaxis részét képezik.

5.5. A szerkezet elemzése

Amellett foglalkozunk állást, hogy a *mi férfiak* szerkezet a szoros értelmezővel állítható párhuzamba, mivel egyrészt van laza értelmezős minimálpárja (pl. *Mi, férfiak, tartsunk össze!*), másrészt a szerkezettagok egyetlen intonációs egységet alkotnak, és együttesen határozzák meg az egyetlen entitásra utaló referenciát. Ugyanakkor van egy fontos eltérés is, míg a szoros értelmező szerkezettagjai DP-k, addig a *mi férfiak* szerkezetben a tagok nem DP-k, hiszen az 1. és 2. személyű névmások NumP-k (Bartos 2000). A paradigma hiányzó adatait pragmatikai okokkal magyarázhatjuk, ahogyan Acuña-Fariña tette, kiegészítve azt a 3. személyű névmásra vonatkozó megállapításokkal. A 3. személyű névmással sem lehet korlátozó értelmezős szerkezetet létrehozni, ennek oka: a 3. személyű névmás vagy anaforikus, vagy deiktikus, az interpretálásához lennie kell valamilyen előzménynek, amelyből pontosan „azonosítható”, és ekkor már nem lehet korlátozó módon bővíteni (52).

- (52) a. Marit_i kitüntették.
 b. Ő_i_j az iskola legjobb diákja mindig is jól tanult.
 c. *Ő_i a diák mindig is jól tanult.

Vannak azonban olyan adatok, amelyek látszólag ellentmondanak annak, hogy az egyes szám 2. személyű névmásokat nem lehet korlátozni (53).

- (53) a. Te ott az ablaknál, gyere ide!
 b. Téged ott az ablaknál mindenki ismer.

Ezek a példák azonban a megszólítások (54) közé tartoznak, amelyek morfológiai, szintaktikai szempontból is másképp viselkednek, mint a mondat többi alkotóeleme. (53b) esetében is – noha a névmás esetet és tematikus szerepet is kap – amellett foglalkozunk állást, hogy pragmatikai értelemben megszólítjuk a hallgatót egy olyan kontextusban, ahol több résztvevő is jelen van.

- (54) Te gyerek, ma még ki fogod húzni a gyufát!

6. Összegzés

A tanulmány fő kérdése az volt, hogy mi fán terem a szoros értelmező, vagyis milyen adatokat tekinthetünk szoros értelmezőnek, azok milyen morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak, és milyen szerkezeti elemzést rendelhetünk a vizsgált konstrukcióhoz. Ezen kérdések megválaszolásához szükség volt először az értelmező fogalmának és fajtáinak megismeréséhez. A tanulmányban bemutattam több lehetséges megközelítést az értelmező fogalmának meghatározására, érintve a különféle értelmezőfajtákat. A pontos definíció megadását nehezíti az a körülmény, hogy az egyes appozíciófajták eltérő tulajdonságokat mutatnak. Ennek következménye, hogy csak egy általános, tágabb értelmező fogalommal lehet dolgozni, amelyet csak az egyes appozíciófajtákra vonatkoztatva érdemes szűkíteni, pontosítani.

Amellett érveltem, hogy a magyar nyelvben is létezik szoros értelmező, amely azonban egy szűkebb kategóriát jelent, mint amivel az angol nyelvben számolnak az egyes szakirodalmak. Az angol szoros értelmező altípusainak megfeleltethető magyar példák többségében nem értelmezős szerkezettel állunk szemben abban az értelemben, hogy az értelmező utólag

módosítja, korlátozza az első szerkezettag jelentését, hanem valójában premodifikáció történik ezekben a konstrukciókban. Ezen állítás bizonyítására szolgált a szerkezetek morfoszintaktikai jellemzőinek bemutatása, ami alapján levonható az a következtetés, hogy a magyar nyelvben csak a *Petőfi a költő* típus tekinthető valódi szoros értelmezőnek. Ezt követően a szoros értelmező szerkezeti elemzését ismertettem, külön kitérve a *mi férfiak* típusra is.

Köszönetnyilvánítás

Jelen kutatási eredmények megjelenését az „Átfogó magyar nyelvtan” című, NK 100804 azonosítószámú OTKA projekt támogatta.

Ezúton szeretnék külön köszönetet mondani Kenesei Istvánnak és az általa vezetett szintaxis-kutatószeminárium tagjainak az értékes megjegyzéseikért, kérdéseikért.

Hivatkozások

- A. Jászó Anna (szerk.) 1991. *A magyar nyelv könyve*. Budapest: Trezor Kiadó.
- Acuña-Fariña, Juan Carlos 1996. *The Puzzle of Apposition. On So-Called Appositive Structures in English*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Acuña-Fariña, Juan Carlos 1997. On the structure of *we boys, us girls* and the like. In S. G. Fernández Corugedo (szerk.) *Some Sundry Wits Gathered Together*. A Coruña: Universidade da Coruña. 7–15.
- Acuña-Fariña, Juan Carlos 1999. On apposition. *English Language & Linguistics* 3/1:59–81.
- Alberti Gábor – Medve Anna 2002. *Generatív grammatikai gyakorlókönyv II. Ágrajzok*. Budapest: Janus/Books – Gondolat Kiadó.
- Bartos Huba 2000. Az inflexiók jelenségek szintaktikai háttere. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Stukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 653–762.
- Burton-Roberts, Noel 1975. Nominal apposition. *Foundations of Language* 13/3:391–419.
- Corbett, Greville G. 2000. *Number*. Cambridge University Press.
- Crystal, David 1997. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Delorme, Evelynne – Ray C. Dougherty 1972. Appositive NP constructions: *we, the men; we men; I, a man; etc.* *Foundations of Language* 8/1:2–29.
- É. Kiss, Katalin 2012. Patterns of agreement with coordinate noun phrases in Hungarian. *Natural Language & Linguistic Theory* 30/4:1027–1060.
- Greenberg, Joseph Harold 1966. *Language Universals. With Special Reference to Feature Hierarchies*. The Hague: Mouton.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Heringa, Herman 2012. *Appositional Constructions*. Doktori értekezés. Groningen: University of Groningen.
- Huddleston, Rodney 1984. *Introduction to the Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huddleston, Rodney D. – Geoffrey K. Pullum 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Károly Sándor 1958. Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban. (Nyelvtudományi értekezések 16). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Keizer, Evelien 2005. The discourse function of close appositions. *Neophilologus* 89/3:447–467.
- Keizer, Evelien 2007. *The English Noun Phrase. The Nature of Linguistic Categorization*. (Studies in English Language). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Keszler Borbála – Lengyel Klára 2002. *Kis magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kim, Jong-Bok 2012. Form and function mismatch in the English appositional construction. *Language Research* 48/3:509–531.
- Kolliakou, Dimitra 2004. Monadic definites and polydefinites: their form, meaning and use. *Journal of Linguistics* 40/2:263–323.
- Lasersohn, Peter 1987. The semantics of appositive and pseudo-appositive NP's. In Ann Miller – Zheng-sheng Zhang (szerk.) *Proceedings of the third Eastern States Conference on Linguistics: the University of Pittsburgh, Pittsburgh, Pennsylvania, October 10-11, 1986*. Columbus: Ohio State University. 311–322.
- Lekakou, Marika – Kriszta Szendrői 2007. Eliding the noun is close apposition, or Greek polydefinites revisited. In Richard Breheny – Nikolaos Velegrakis (szerk.) *UCL Working Papers in Linguistics* 19. London: University College London. 129–154.
- Lieber, Rochelle 1989. On percolation. In Geert Booij – Jaap van Marle (szerk.) *Yearbook of Morphology, 1989*. Dordrecht: Foris. 95–138.
- Molitor, Friedhelm 1979. *Zur Apposition im heutigen Deutsch. Eine Vorstudie*. Doktori értekezés. Cologne: University of Cologne.
- Postal, Paul M. 1966. On so-called „Pronouns” in English. In Francis J. Dinneen (szerk.) *Report of the Seventeenth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*. Washington D.C.: Georgetown University Press. 177–206.
- Potts, Christopher 2005. *The Logic of Conventional Implicatures*. Vol. 7. (Oxford Studies in Theoretical Linguistics). New York: Oxford University Press.
- Quirk, Randolph – Sidney Greenbaum – Geoffrey Leech – Jan Svartvik 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Rácz Endre (szerk.) 1968. *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Simonyi Zsigmond 1913. *A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Stavrou, Melita 1995. Epexegesis vs. apposition. *Scientific Bulletin of the School of Philology* 5. Thessaloniki: Aristotle University. 216–250.
- Swart, Henriëtte de – Donka Farkas 2010. The semantics and pragmatics of plurals. *Semantics and Pragmatics* 3:6:1–54.
- Szőke Bernadett 2014. Újabb kutatások az értelmezőről. *Magyar Nyelvőr* 138/3:328–344.
- Szőke Bernadett 2015. *Az értelmezős szerkezetek vizsgálata a magyar nyelvben*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Szőke Bernadett 2016. Az azonosító értelmező vizsgálata a magyarban. In Gécseg Zsuzsanna (szerk.) *LingDok 15. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. 191–212.
- Tompa József (szerk.) 1962. *A mai magyar nyelv rendszere II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.